

Marica Čilaš-Mikulić

Usustavljanje hrvatskoga jezikoslovnog nazivlja

Milica Mihaljević, Lana Hudeček i Željko Jozić (ur.). 2023.

Hrvatsko jezikoslovno nazivlje.

Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Monografija *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje* djelo je skupine autora i rezultat je projekta *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje – Jena*, koji se provodio u okviru projekta *Hrvatsko strukovno nazivlje – Struna*, što ga niz godina razvija Institut za hrvatski jezik. Kako urednici navode, glavni motiv za pokretanje projekta *Jene* bio je usustaviti jezikoslovno nazivlje na pravopisnoj, morfološkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini. Iz toga motiva proizašao je temeljni cilj toga projekta – obrada jezikoslovnih naziva sa sinonimima, antonimima, podređenim nazivima, definicijama i istovrijednicama na engleskome, njemačkome, francuskome, ruskome te neki nazivi i s istovrijednicama na švedskome, češkome i talijanskome jeziku. Projekt *Jena* surađuje s nekoliko drugih projekata, što pridonosi razvoju nazivoslovlja i popunjavanju jezikoslovnoga korpusa. Suraduje s projektom *Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik* (mrežna stranica: <http://ihjj.hr/mreznik>), *Retrodigitalizacija i interpretacija hrvatskih gramatika do ilirizma – Retrogram* (mrežna stranica: <https://retrogram.jezik.hr>), *Sintaktička i semantička analiza dopuna i dodataka u hrvatskom jeziku – SARGADA* (mrežna stranica: <http://ihjj.hr/sargada>), *Dinamičnost kategorija specijaliziranoga znanja – DIKA* (mrežna stranica: <http://ihjj.hr/dika/>), *Muško i žensko u hrvatskome jeziku* (mrežna stranica: <https://muskozensko.jezik.hr/>) te s međunarodnim projektom *Rječnik terminološkoga nazivlja* (mrežna stranica: <http://ihjj.hr/projekt/rjecnik-terminoloskoga-nazivlja/99/>).

Knjiga *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje* objavljena je i kao e-monografija (s nešto sažetijim sadržajem) te je dostupna na mrežnoj stranici <https://jena.jezik.hr/index.php/e-monografija/>. Sadržaj knjige podijeljen je u četiri dijela: I. Hrvatsko jezikoslovno nazivlje u *Struni*, II. Nazivlje jezikoslovnih područja, III. O nekim pitanjima jezikoslovnog nazivlja i IV. Istovrijednice.

U prvome dijelu unutar četiriju poglavlja ukratko se predstavlja hrvatska nacionalna terminološka baza *Struna* kojoj je cilj okupiti sustavno obrađeno nazivlje svih struka na hrvatskome jeziku. Bruno Nahod u prilogu „Terminološka baza *Struna*” opisuje povijest razvoja *Strune*, načela i način rada te ustroj baze podataka, sadržaj terminološke baze i budućnost *Strune*.

Za potrebe projekta *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje – Jena* izrađen je *Jezikoslovni korpus* (o načinu sastavljanja i građi za izradu korpusa pišu Josip Mihaljević i Mario Marković u poglavlju „Jezikoslovni korpus”) za koji je građa crpljena iz hrvatskih jezikoslovnih časopisa (*Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, *Hrvatski jezik*, *Folia onomastica Croatica*, *Filologija*, *Suvremena lingvistika* i *Jezikoslovlje*) i monografija hrvatskih autora iz različitih jezikoslovnih područja (iz povijesti hrvatsko-

ga jezika, nazivoslovlja, hrvatskih gramatičkih kategorija, školske hrvatske gramatike, kognitivne znanosti, semantike itd.). U poglavlju „Programska rješenja” (autora Josipa Mihaljevića) opisani su sadržaj i tehnički podatci koji se odnose na izradu mrežnih stranica, izradu odostražnoga rječnika, programa za pravilno navođenje bibliografskih jedinica prema *Hrvatskom pravopisu* Instituta za hrvatski jezik te multimedijskih sadržaja povezanih s natuknicama u *Jeni*.

Opis ciljeva, metodologije izrade abecedarija i obrade naziva donose Lana Hudeček i Milica Mihaljević u prilogu „Projekt *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje – Jena*”. Kako autorice navode, pristup obradi građe je deskriptivno-preskriptivni, odnosno uz preporučeni naziv donose se dopušteni i nepreporučeni nazivi, ako takvih ima. U obradi građe primijenjena su sljedeća terminološka načela: 1. prednost se daje hrvatskomu nazivu pred stranim, 2. prednost se daje nazivima latinskoga i grčkoga podrijetla pred nazivima iz živih jezika (osim hrvatskoga), 3. prednost se daje proširenijemu i korisnicima prihvatljivijemu nazivu pred manje proširenim, 4. prednost se daje nazivu koji je usklađen sa sustavom i normama hrvatskoga standardnog jezika, 5. prednost se daje kraćemu nazivu pred duljim, 6. prednost se daje nazivu od kojega se lakše tvore tvorenice, 7. prednost se daje nazivu koji je jednoznačan unutar istoga terminološkog sustava, 8. prednost se daje nazivu koji odgovara pojmu kojemu je pridružen i odražava svoje mjesto u pojmovnome sustavu i 9. naziv se ne smije bez valjana razloga mijenjati.

U drugom, najopsežnijem, dijelu knjige – *Nazivlje jezikoslovnih područja* – nalaze se poglavlja autora koji su obrađivali natuknice iz različitih jezikoslovnih područja. Svi su redom vrijedni prilozima o stanju nazivlja u pojedinim jezikoslovnim područjima, s uvidima u glavne teorijske pristupe i uočavanje glavnih problema: *Pravopisno nazivlje* (Lana Hudeček i Milica Mihaljević), *Fonetičko nazivlje* (Perina Vukša Nahod), *Fonološko nazivlje* (Daria Lazić), *Morfološko nazivlje* (Daria Lazić i Milica Mihaljević), *Tvorbeno nazivlje* (Lana Hudeček i Milica Mihaljević), *Simtaksičko nazivlje* (Lana Hudeček i Milica Mihaljević), *Semantičko nazivlje* (Maja Matijević), *Leksikološko, leksikografsko i e-leksikografsko nazivlje* (Lana Hudeček i Milica Mihaljević), *Nazivlje u generativnoj gramatici* (Matea Birtić i Milan Mihaljević), *Kognitivnolingvističko nazivlje* (Branimir Belaj i Kristina Štrkalj Despot), *Pragmalingvističko nazivlje* (Goranka Blagus Bartolec), *Dijalektološko nazivlje* (Perina Vukša Nahod), *Onomastičko nazivlje* (Ankica Čilaš Šimpraga i Domagoj Vidović), *Povijesnojezično nazivlje* (Marijana Horvat), *Nazivlje ovladavanja hrvatskim kao inim jezikom* (Maja Matijević, Milvia Gulešić Machata i Sanda Lucija Udier), *Dodirnojezikoslovno i tradukturološko nazivlje* (Kristian Lewis), *Frazeološko nazivlje* (Barbara Kovačević), *Etimološko nazivlje* (Dubravka Ivšić Majić), *Terminološko nazivlje* (Lana Hudeček i Milica Mihaljević) i *Etnolingvističko nazivlje* (Irena Miloš).

Što se tiče pravopisnoga nazivlja, nalazimo da je iscrpna analiza pravopisnoga nazivlja bila provedena za potrebe pisanja *Hrvatskoga pravopisa* Instituta za hrvatski jezik, pa je većina naziva preuzeta iz njega te u sklopu projekta *Jene* nije bilo potrebno provesti dodatna iscrpnija istraživanja.

Glede fonetičkog nazivlja, dosad nije bilo prikaza cjelokupnoga fonetičkoga nazivlja ni pojmovnika. Budući da je fonetika znanost koja se razvija i raste, potrebno je

dorađivati postojeće nazive i unositi nove te opseg naziva usklađivati sa znanstvenim razvojem.

Fonološko je nazivlje dosada obrađeno u više znanstvenih radova, ali je još uvijek djelomično neusustavljeno. Problemi su vezani uz sinonimiju, višeznačnost i hijerarhijski odnos naziva i pojmova te nepostojanje hrvatskih naziva za neke fonološke pojave.

U morfološkom nazivlju uočeno je da različiti autori isti naziv upotrebljavaju u različitom značenju. Stoga su autorice, u skladu s terminološkim načelima, ponudile svoja rješenja koja su primijenjena u *Jeni*.

I u tvorbenom nazivlju uočena je neusustavljenost – mnogi se nazivi u znanstvenim radovima upotrebljavaju u više značenja, odnosno mnogi su nazivi višeznačni. Posebno je neusustavljeno mocijsko nazivlje. Autorice su iznijele model usustavljivanja hrvatskoga mocijskog nazivlja.

Stanje u sintaktičkom nazivlju pomno je analizirano na primjerima složenih rečenica kako su one obrađene u hrvatskim gramatikama druge polovice 20. i početka 21. stoljeća. U analizi nije uzeta u obzir kognitivna gramatika hrvatskoga jezika, već samo tradicionalni pristupi. Uočene su razlike u nazivlju koje donekle proizlaze iz različitih teorijskih polazišta, ali i različitih kriterija kojima su se autori gramatika služili u podjeli složenih rečenica na nezavisnosložene i zavisnosložene rečenice. U gramatikama se pojavljuju različiti nazivi za postupke kojima nastaju složene rečenice, za veznike složenih rečenica, različite su podjele nezavisnosloženih rečenica na vrste, različito se nazivaju pojedine vrste zavisnosloženih rečenica itd. Autorice su argumentirano iznijele svoje prijedloge za usustavljivanje sintaktičkog nazivlja koji su primijenjeni u *Jeni*.

Semantičko je nazivlje opisano s obzirom na teorijske i metodološke pristupe kojima pripadaju – nazivlje u okviru predstrukturalističke i strukturalističke semantike, semantičko nazivlje u okviru generativne gramatike i kognitivne lingvistike. S obzirom na to da je semantičko predstrukturalističko i strukturalističko nazivlje bilo neusustavljeno, u poglavlju *Semantičko nazivlje* posebna je pozornost posvećena određivanju i objašnjavanju pojmova i naziva iz tih razdoblja.

U poglavlju *Leksikološko, leksikografsko i e-leksikografsko nazivlje* prikazan je rad na leksikografskom i leksikološkom nazivlju do projekta *Jene* te usustavljivanje prema terminološkim načelima i upotpunjavanje nazivljem značenjskih odnosa. E-leksikografsko nazivlje je interdisciplinarno. Uključuje velik broj naziva iz korpusnoga jezikoslovlja te igrifikacijske i multimedijske nazive. To će se nazivlje dopunjavati s obzirom na to da je riječ o jezikoslovnom području koje se širi.

Nazivlje generativne gramatike bilo je izazovno za usustavljivanje s obzirom na to da je riječ o jezikoslovnoj teoriji koja se više puta mijenjala, pa su se neki nazivi gubili i nastajali novi. Problem je također što različiti autori iste pojmove nazivaju različitim nazivima. Usto su nazivi generativne gramatike zbog svoje metaforičnosti nerijetko izazovni za prevođenje, nije jednostavno naći odgovarajući ekvivalent. Poteškoće u usustavljivanju toga nazivlja katkad proizlaze i iz toga što za neki naziv

u hrvatskome postoje dva naziva, hrvatski i strani. Autori poglavlja ističu da treba dati prednost proširenijemu. Kako su nazivi u generativnoj gramatici često preuzeti iz matematike i simboličke logike, autori zaključuju da je potrebno te nazive uskladiti s hrvatskim nazivljem tih struka.

Abecedarij kognitivnolingvističkoga nazivlja sastavljen je na temelju različitih kognitivnolingvističkih teorija: kognitivne lingvistike, konstrukcijske gramatike, radikalne konstrukcijske gramatike, utjelovljene konstrukcijske gramatike, sustava elaboracije konceptualnoga ustrojavanja, kognitivne semantike, semantike okvira, simulacijske semantike, enciklopedijske semantike, teorije konceptualne integracije, teorije konceptualne metafore, neuronske teorije jezika i mišljenja, teorije primarne metafore, teorije prototipa itd. S obzirom na to da nazivi pripadaju različitim kognitivnolingvističkim teorijama, neke je nazive teško razumjeti ako se ne razumiju osnovne postavke teorije. Zbog toga uz definiciju naziva i istovrijednice na šest stranih jezika često se nalaze napomene u kojima je dano kratko teorijsko objašnjenje.

Kognitivnolingvističko nazivlje u okviru projekta *Jena* obuhvaća 450 naziva, a kako je riječ o teorijskim pristupima koji se i dalje razvijaju, bit će potrebno unositi nove nazive.

Pragmalingvističko nazivlje obuhvaća 150 naziva. Budući da do projekta *Jena* nije bilo sustavno opisano, u ovoj bazi većini pragmalingvističkih naziva, uz opis značenja u definiciji, značenje je dodatno objašnjeno u napomeni. Ponekad je također objašnjeno zašto je neki naziv preporučen.

Rad na dijalektološkom nazivlju uključivao je sustavni prikaz temeljnih dijalektoloških naziva koje svi dijalektolozi upotrebljavaju, ali na svoj način definiraju ili pak ne definiraju. Usto su se zbog rezultata recentnih istraživanja i spoznaja revidirale nađene definicije i činjenice. Dijalektologija je znanstveno područje koje se razvija, stoga se očekuje daljnje dopunjavanje, proširivanje i revidiranje dijalektološkoga nazivlja.

Bazu hrvatskoga onomastičkog nazivlja do projekta *Jena* činila su tri priručnika u kojima je obrađeno to nazivlje – *Osnoven sistem* (Autor je njegova hrvatskoga dijela Petar Šimunović.), *Uvod u imenoslovlje* Petra Šimunovića i *Toponomastička početnica* Vladimira Skračića te više radova u kojima se obrađuju pojedini nazivi i rad Valentina Putanca koji je prvi u Hrvatskoj nastojao oblikovati cjelovito onomastičko nazivlje. Svoje je zamisli iznio u *Eseju o jezičnom znaku i onomastici te o antroponimiji u Hrvata*. U okviru projekta *Jena* onomastičari su obradili 225 onomastičkih naziva. Nastojali su pridonijeti usustavljanju postojećega onomastičkog nazivlja te uputiti na neke probleme toga nazivlja, primjerice, na individualne terminološke neologizme, različite tvorbene inačice istoga naziva, različite nazive za isti pojam ili pak na upotrebu istog naziva za različite pojmove. Stoga se u obradi onomastičkoga nazivlja u *Jeni* uz preporučeni naziv, definiciju značenja, istovrijednice na strane jezike, kadšto unosi i dopušteni naziv, vrelo i napomena u kojima se pobliže objašnjava naziv ili problemi koji se javljaju u vezi s tim nazivom u različitim onomastičkim radovima.

U hrvatskome jezikoslovnom nazivlju iz područja povijesti jezika prevladavaju višerječni nazivi. Ti nazivi ne pripadaju isključivo povijesti hrvatskoga jezika ni samo

jezikoslovlju. Dio njih interferira s književnošću, kulturom i poviješću. Pojmovi su dodatno objašnjeni u napomenama koje su važan izvor činjenica o razvoju hrvatskoga jezika i okolnostima u kojima su nastajala temeljna leksikografska i gramatikološka djela predstandardizacijskoga razdoblja.

Ovladavanje hrvatskim kao inim jezikom novije je znanstveno-istraživačko područje. Interdisciplinarno je te ima dosta dodirnih točaka sa psiholingvistikom i glotodidaktikom. Do projekta *Jene* nije postojao pojmovnik koji bi sadržavao nazivlje ovoga područja, iako su pojedini nazivi razmatrani u različitim monografijama i člancima. Zbog toga je građa crpljena iz nekoliko monografija i članaka koji tematiziraju problematiku hrvatskoga kao inoga, među inim i nazivlje. To su monografije *Hrvatski kao drugi i strani jezik* Zrinke Jelaske i suradnika, hrvatsko izdanje *Zajedničkoga europskoga referentnog okvira za jezike, Od jednojezičnosti do višejezičnosti: Uvod u istraživanja precesa ovladavanja inim jezikom* Marte Medved Krajnović, opisi referentnih razina *Hrvatski A2*, *Hrvatski B1* i *Hrvatski B2* te različiti članci. Obrađeno je 110 naziva. Unatoč tomu što se nazivlje razvija tek oko dva desetljeća, razvijeno je i dosta usustavljeno. Za neke je pojmove u upotrebi više naziva, zbog čega su razgraničeni dopušteni i preporučeni nazivi od nepreporučenih naziva. Pojmovi se dodatno objašnjavaju u napomenama i u kontekstu.

U sklopu projekta *Jene* obrađeno je 150 naziva koji pripadaju dodirnom jezikoslovlju i traduktologiji. To se područje počelo razvijati potkraj šezdesetih godina prošloga stoljeća. Radi usustavljivanja nazivlja obrađivač je morao revidirati postojeće definicije, opisati novije pojmove, razgraničiti dopušte, preporučene i nepreporučene nazive.

Sedamdesetih godina prošloga stoljeća utemeljeno je još jedno jezikoslovno područje – frazeologija. U ovoj su monografiji prikazana suvremena terminološka rješenja te su objašnjeni načini i razlozi nastanka nekih novih naziva. Natuknice, kao i natuknice iz ostalih jezikoslovnih područja, sadrže definicije, vrelo definicije, preporučeni, dopušteni i nepreporučeni naziv, istovrijednice (samo) na njemačkom i ruskom jeziku te napomene.

Etimološko nazivlje do projekta *Jene* nije se sustavno obrađivalo premda je etimologija jedno od najstarijih jezikoslovnih područja. Njezini počeci sežu u antičko razdoblje, a najveći je razvoj doživjela u 19. stoljeću. U *Jeni* je obrađeno stotinjak etimoloških naziva. Među njima neki su opći, a neki su specifični za hrvatski jezik. Etimološko se nazivlje preklapa s nazivljem povijesnoga jezikoslovlja, zatim s fonološkim, morfološkim i nazivljem tvorbe riječi. Stoga su objašnjenja relevantna za etimologiju u obradi naziva koji se upotrebljavaju u tim, ako je bilo potrebno, dodavana u napomenu.

Terminološko se nazivlje do projekta *Jena* proučavalo u pojedinačnim djelima, ali nije bilo većih općejezičnih i terminoloških podataka i projekata koji bi uključivali hrvatsko terminološko nazivlje. Terminologija je višedisciplinska znanost koja djelomično pripada jezikoslovlju. Ona je granično područje između jezikoslovlja, logike, ontologije, informatike i predmetnih znanosti. Terminologiju je teško razgraničiti od

jezikoslovnih područja kao što su tvorba riječi, leksičkosemantičko nazivlje, nazivlje jezičnoga posuđivanja... Zbog toga je obrađivačima bilo najizazovnije odlučiti što pripada ovom području.

Etnolingvistika je relativno mlado interdisciplinarno područje koje nema usustavljeno nazivlje. Izrasla je iz antropologije, a često je se naziva i antropološkom lingvistikom. Počeci razvoja etnolingvistike vežu se uz rad Franza Boasa, Benjamina Leeja Whorfa i Edwarda Sapira, a u Europi se razvila zahvaljujući djelovanju dviju etnolingvističkih škola – lublinske (poljske) i moskovske (ruske) škole. U Hrvatskoj se etnolingvistika predaje na Katedri za poljski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a etnolingvistička se istraživanja provode i u Centru za jadransku onomastiku i etnolingvistiku pri Sveučilištu u Zadru. Stoga se etnolingvističko nazivlje, koje je tek u začetku, crpilo iz tih istraživanja i drugih etnolingvističkih radova iz slavenskoga jezičnog prostora, osobito poljskoga i ruskoga.

U trećem dijelu knjige obrađeno je nekoliko izdvojenih tema iz jezikoslovnoga nazivlja: *Dopuna i dodatak u različitim jezikoslovnim teorijama* (rad Matee Birtić i Ivane Brač), *Zastarjelice* (prilog Marijane Horvat), *Profesijski nazivi* (autorica Lane Hudeček i Milice Mihaljević) i *Nazivlje spolne/rodne (ne)diskriminacije* (prilog Milice Mihaljević).

Završni dio knjige čini poglavlje *Istovrijednice* u kojima autorice iznose s kojim su se izazovima susretale tražeći ekvivalente u stranim jezicima: *Engleske istovrijednice* (autorica Ana Ostroški Anić), *Njemačke istovrijednice* (napisala Snježana Rodek), *Francuske istovrijednice* (autorica Tomislava Bošnjak Botica), *Talijanske istovrijednice* (rad Isabelle Matticchio), *Ruske istovrijednice* (prilog Ivane Matas Ivanković), *Češke istovrijednice* (autorica Martina Kramarić) i *Švedske istovrijednice* (napisala Daria Lazić).

Monografija *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje* vrijedan je opis metodologije izrade sveobuhvatnoga rječnika jezikoslovnoga nazivlja na hrvatskom jeziku, projekta koji je uključio u zajednički rad stručnjake različitih jezikoslovnih područja te otvorio niz važnih znanstvenih pitanja. Usto su prilozi u ovoj knjizi i koristan izvor teorijskih spoznaja, referentnih djela osobito važnih za pojedino jezikoslovno područje. Monografija je oprimjerena prikazima obrade iz *Rječnika jezikoslovnoga nazivlja*, koji je prvi veliki suvremeni priručnik jezikoslovnoga nazivlja od *Enciklopedijskoga rječnika lingvističkoga nazivlja* Rikarda Simeona (1969), stoga vjerujemo da će naći velik broj korisnika.